

Aleksander Łukasiewicz
Ogród Botaniczny UAM w Poznaniu

METODYKA PRACY NAD ZACHOWANIEM GATUNKÓW RZADKICH I GINĄCYCH, STOSOWANA W OGRODZIE BOTANICZNYM UAM W POZNANIU

METHODS OF WORK ON THE PRESERVATION OF RARE AND PERISHING PLANT SPECIES USED IN BOTANICAL GARDEN OF THE A. MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ

W związku ze stałym przekształcaniem naturalnego środowiska na skutek działalności gospodarczej człowieka, w coraz szybszym tempie następuje niszczenie, nie tylko poszczególnych gatunków, ale i całych zbiorowisk roślinnych. Najbardziej narażone są przy tym gatunki o małej skali życiowej, a zwłaszcza endemity. Niezbędne jest więc wykorzystanie wszystkich możliwości aby zapewnić zachowanie zagrożonych gatunków.

Najpewniejszym sposobem jest ochrona całych zbiorowisk roślinnych w warunkach *in situ* w parkach narodowych i rezerwach. Dotyczy to zwłaszcza roślin o specyficznych wymaganiach życiowych (stenobiontów), często bardzo trudnych do utrzymania w uprawie (jak np. storczyki, pasożyty, półpasożyty, gatunki z rodziny *Ericaceae*, niektóre gatunki wysokich torfowisk, halofity itp.). Nie może być to jednak jedyna droga postępowania, gdyż nawet w parkach narodowych i rezerwach obserwujemy zagrożenie wielu rzadkich gatunków, a niekiedy nawet całkowite ich zamieranie.

Niezbędne staje się więc również zachowanie roślin w warunkach *ex situ*. Ważną rolę odegrać tu winny instytucje naukowe, a w pierwszym rzędzie ogrody botaniczne. Tak więc ochrona zagrożonych gatunków staje się jednym z głównych problemów naukowych świadomie podejmowanych przez ogrody botaniczne. Wyrazem tego są zjazdy i konferencje organizowane zarówno przez organizacje międzynarodowe, np. International Association of Botanic Gardens (w roku 1975 w Moskwie oraz w Kew, w tym samym roku), jak i w poszczególnych państwach.

Zgodnie z powszechną opinią ogrody botaniczne winny zajmować się w pierwszym rzędzie gatunkami własnego regionu, wykorzystując przy tym najodpowiedniejsze dla nich warunki mikroklimatyczne i edaficzne.

Metodyka badań winna przewidzieć kompleksowe ujęcie całego zagadnienia, które umożliwi poznanie warunków ekologicznych i biologii rozmnażania w naturalnym środowisku, zachowanie się roślin w warunkach *ex situ* oraz opracowanie sposobów restytucji. W Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu opracowane zostały karty dokumentacyjne dla rzadkich i ginących roślin polskiej flory, ze szczególnym uwzględnieniem gatunków kserofitycznych. Karta taka składa się z 5 głównych części, którymi są:

I. Charakterystyka środowiska

p. 1—5 dotyczą szczegółowo ujętych warunków ekologicznych w miejscu występowania rośliny rzadkiej lub ginącej. Pozwoli to na możliwie wierne ich odtworzenie przy uprawie *ex situ*, jak też przy wprowadzeniu danego gatunku w ramach restytucji do odpowiednich nisz ekologicznych.

II. Opis roślin w terenie

p. 6—11 obejmują dane co do stosunków ilościowych, rozwoju i morfologii roślin w terenie, umożliwiając określenie charakteru występowania, dynamiki rozprzestrzeniania się i rozmnażania roślin.

III. Rozmnażanie i uprawa

p. 12—18 dają podstawy do opracowania sposobów rozmnażania i uprawy w warunkach *ex situ*, co należy do podstawowych zadań ogrodów botanicznych w dziedzinie zachowania gatunków rzadkich i ginących.

IV. Rytmika rozwojowa i morfologia roślin w warunkach *ex situ*

p. 19—20 pozwolą na uzyskanie dokładnych danych co do wyglądu i rozwoju poszczególnych gatunków, istotnych między innymi przy wykorzystaniu ich w praktyce.

V. Przeniesienie w terenie i restytucja

p. 21—25 dostarczą danych co do wyniku restytucji lub przeniesienia (możliwie w obrębie naturalnego zasięgu), stanowiąc podstawę efektywnego ich stosowania. Stworzy to możliwość metodycznego zwiększania lub odtwarzania populacji w warunkach *in situ*, zarówno przez przenoszenie w terenie z jednego stanowiska na drugie jak i w drodze restytucji, tj. przeniesienia z warunków uprawy *ex situ* w teren.

Wobec tego, że wiele ogrodów botanicznych włącza się do pracy nad zachowaniem w uprawie gatunków rzadkich i ginących, wydaje się słuszne, aby instytucje te dzieliły się swymi doświadczeniami, w tym również i metodą prowadzonych prac. Ta ostatnia bowiem w dużym stopniu będzie rzutowała na uzyskiwane wyniki i całościowe rozwiązanie zagadnienia.

KARTA DOKUMENTACYJNA
dla rzadkich i ginących roślin zielnych

Nazwa rośliny

I. Charakterystyka środowiska

1. Miejsce występowania

a) miejscowość b) województwo

c) bliższa lokalizacja

2. Podał w literaturze

3. Stwierdził w terenie data

4. Określenie środowiska

a) gleba

— próba gleby do 25 cm gł.

— profil gleby do 150 cm gł.

b) klimat

c) mikroklimat

— rzeźba terenu, wystawa

d) rośliny towarzyszące najliczniejsze i najbardziej charakterystyczne w najbliższym otoczeniu

— drzewa

pokrycie powierzchni w %

— krzewy

pokrycie powierzchni w %

— rośliny zielne

pokrycie powierzchni w %

5. Inne uwagi

II. Opis badanej rośliny w terenie

6. Stosunki ilościowe, rozwój i morfologia roślin

a) wielkość populacji (areal)

lub ilość egzemplarzy ogółem

b) stopień pokrycia w % pow.

c) % egzemplarzy generatywnych

d) ilość pędów kwiatowych na 1 roślinie

e) ilość kwiatów w kwiatostanie

f) % zawiązywania nasion

g) obecność samosiewu

h) rozmnażanie wegetatywne

i) morfologia organów nadziemnych

- j) morfologia organów podziemnych wraz z dokumentacją graficzną lub fotograficzną (tylko ze stanowisk liczniejszego występowania rośliny)
7. Uszkodzenia
 - a) pochodzenia abiotycznego
 - b) pochodzenia biotycznego
 8. Optymalne siedlisko w badanym terenie
 9. Prawdopodobne przyczyny zanikania roślin w terenie
 10. Stopień zagrożenia
 11. Propozycja przeciwdziałania zagrożeniom
- III. Rozmnażanie i uprawa
12. Pobranie żywych roślin do uprawy *ex situ* szt. data
 13. Pobranie nasion (\pm 500—1000 szt.) szt. data
 14. Wysiew nasion
 - a) w Ogrodzie Botanicznym
 - po zbiorze (zwykle 100 szt.) szt. data
 - % wschodów szt. data
 - wiosną następnego roku szt. data
 - % wschodów szt. data
 - b) laboratoryjne badania siły kiełkowania nasion (4×100 szt.)
 - średnia siła kiełkowania w %
 15. Wyszczególnienie siewek lub vegetatywnych części roślin w Ogrodzie Botanicznym
 - późna jesień szt. data % przyjętych
 - wczesna wiosna szt. data % przyjętych
 16. Doświadczenia nad vegetatywnym mnożeniem roślin (pora, sposób, ilość egzemplarzy, % przyjęcia)
 17. Specyficzne wymagania roślin w warunkach *ex situ*
 - Inne uwagi
- IV. Rytmika rozwojowa i morfologia roślin w warunkach *ex situ*
19. Szczegółowe obserwacje na terenie Ogródu Botanicznego nad rytmiką sezonową części nadziemnych egzemplarza(y) pochodzącego ze stanowiska naturalnego, poczynając od 2-go roku po posadzeniu, według ustalonego schematu. Ewentualnie obserwacje roślin otrzymanych z nasion pochodzących ze stanowisk naturalnych.
 20. Obserwacje nad rozwojem organów podziemnych w rhizarium na terenie Ogródu Botanicznego.
- V. Przeniesienie i restytucja
21. Wysiew w terenie nasion zebranych na stanowiskach naturalnych zaraz po zbiorze: data
ilość % wschodów data
 22. Wyszczególnienie młodych roślin w terenie
 - w okresie jesiennym szt. data % przyjęcia data
 - w okresie wczesno-wiosennym szt. data % przyjęcia data
 23. Przeprowadzone zabiegi (podlewanie, cieniowanie, ochrona przed zwierzętami ewentualnie przed konkurencją innych roślin — rodzaj i czas)
 24. Graficzne przedstawienie miejsca restytucji (plan terenu)
 25. Uwagi: